

Az ügynök méltósága

1. Hol kezdjem? Legjobban az elfogulatlan beszéd hiányzik, a kevésbé ádáz. A magyar sajtót 1994–1995. drága és sivár telén megint elöntötte az ügynökölógia. Két József Attila-versrészlet 1937 januárjából 1995 januárjába.

„...hisz egymás nélkül sötétben vagyunk. Ahogy Hans Castorp madame Chauchat testén, hadd lássunk át magunkon itt ez estén.”

(Thomas Mann üdvözlése)

„S mert a nemzetekből a szellem nem facsar nedves jogokat, hát új gyalázat egymás ellen serkenti föl a fajokat. Az elnyomás csapatban károg, élő szivre mint dögre száll – s a földgolyón nyomor szivarog, mint hülyék orcáján a nyál.

Lógatják szárnyuk az inségnek gombostűjére szúrt nyarak. Bemásszák lelkünket a gépek, mint aluvót a bogarak... Belsőnk odvába bútt a hálás hűség, a könny lángra perog – úzi egymást a bosszúállás vágya s a lelkiismeret.

(Ős patkány terjeszt kört...)

Ha az újságból tudnánk csak, mi van itt, hihetnénk, kétféle ember él az országban, az egyik ügynökökre vadászik, a másik ügynököket rejteget. Ha nem lenne viccnek is rossz ez, menten jelentkeznék harmadiknak. És akkor még magukat az ügynököket – talán nem véletlenül – ki is felejtettük az ember fogalmából. Legyen hát ez ennek az írásnak első tétele: *A kommunista titkosszolgálat ügynöke emberi lény, az oszthatatlan, mindenkit megillető méltóság részese, aki maga sem foszthatja meg magamagát e minőségtől, ezért jogokkal kell rendelkeznie.*

A második pedig a következő: *Ha véges értelmünkkel azért érteni akarunk valamit abból a világból, ahol élünk, fogadjuk el, hogy a világ nem besüggőköl és besüggöttakból áll.*

Ennek a két tételnek a bizonyítására – sajnálom – nem vállalkozom.

2. Hihetetlen az, ami a magyar szíveket és agyakat elöntötte. A napokban egy kiváló jogással beszéltem, ügynökötünk persze, ő meg minden második szavával a buzikat (nem az én szóhasználatom) hozta szóba, mondhatom, egy szavát sem értettem.

Az erős állam rajongója?

A tollat ragadó ügynökügyi erényfelvigyázók között **Eörsi Istvánt** tartom a legokosabbnak, erkölcsi integritása nem kétséges, mivel pedig korábban többször gyönyörködtem szemleli adottságaiban, előveszem most a Magyar Narancsban megjelent írását (A spiclik nyugalmáért, 1994. dec. 22.). Jobbára arról szól itt **Eörsi**, hogy még Eigner Józsefnél is jobban haragszik azokra, akik haragszanak Eigner Józsefre, meg valahogy Eigner József egységbe kovácsolta Hornt, Kunczét és Borosst. Ezt sem értem, természetesen, nem is próbálkozom vele.

Azért van veleje ennek az írásnak, amit pedig pontosan értek, és amiről (egy kivétellel) hasonló premiszák alapján pontosan ellenkezőleg vélekedem, mint ő.

Mert **Eörsi**, rendesen szabad értelmiségi, ezúttal viszont szerintem az erős állam rajongói szoktak. Sőt, egy tőle talán idegen nyelvi közegben is mozog olykor – amelyben olyan nyelvi egységek, mint az „SZDSZ bizonyos körei”, meg „a spicliség ellenben az MSZP múltjának csökevénye” jelenhet meg. Azután nagy iróniával a következő kérdéseket fogalmazza meg:

„Nem kellene kinyilatkoztatnunk, hogy a cigányok jogbiztonsága kevésbé fontos, mint a spiclik emberi jogai?”

„Most kiderül, hogy az erkölcsi rendcsinálás is felszélyezteteti jogrendszerünket. Feltétlenül akaratlanul a kérdések kiknek a jogrendszerét?” (Nem hagy kétséget, alanyként a komcsikra és a

komcsikból lett nemzetiekre gondol.)

„E koncepció egyik alig titkolt célja a spiclivédelem.”

„A spiclik személyiségi jogainak szenvedélyes védelme halk vágyat ébreszt bennem saját személyiségi jogaim védelme iránt. Vajon nekem nem emberi jogom, hogy megtudjam: melyik barátom, szerelmem, hozzátartozóm sügött be annak idején?”

3. Először talán játsszunk kicsit a következő gondolatkísérlettel: József Attila idézett szép versében Thomas Mann nevét helyettesítsük az állammal és jógával. Ne mosolyogjunk, komoly a feladat.

Törvényiszteelő polgár vagyok, ám a magam és embertársaim erkölcsi nemesítését nem bíznám erre az államra, igaz egyetlen másikra sem.

Túl sok szennyet halmoz az állam ehhez maga alá. Már azt is civilizációs botránynak tartom (most írom le harmadszor), hogy az új magyar állami elit, ahogy van – tokkal, vonóval – befeküdt Czinege, Korom és más elvtársak még ki sem hült őszödi ágyaiba (nem tudom, lepedőt egyáltalán cseréltek-e).

A közélet híres pereiben, elég feltűnő módon, tudjuk, a választások után sorra hirdettek olyan ítéleteket, melyekben a független bíróságok az előző kormánytól védtek meg a szabadságot.

Állami főhivatalnokok, akik történetesen megmaradtak posztjukon, ugyancsak nem késlekedtek leleplezni a jog és az erkölcs nevében a korábbi gazdát.

A semmisségi törvények bevezetői dagályba hajló retorikával ítélték el a pártállami joggyakorlatot. Majd a bírák szépen megsemmisítették, a jogállamisággal ellentétesnek minősítve, egymás ítéletét – te az enyémet, én a tiédet –, a törvény pedig azt sem zárta ki betű szerint, hogy valaki saját maga által hozott ítéletet semmisítsen meg. Ez nem is történhetett másként, és legkevésbé a büntetőbírák tehetnek róla. Azt mondom csak: a világ ilyen.

Hogyan vélekedünk végül arról a parlamentről, amely az első a diktatúra után választottak sorában, de amelyik magát nem világítja át, hanem arról hoz törvényt, hogy a következő országgyűlésben keresteti meg az ügynököket. Ha erre van épkezláb igazolás... De nincs, nem is lehet, ezért ez a kollektív vétek.

Oidipusz, Mózes, Lady Macbeth, III. Richard, Faust (a spiclik erkölcsi vétkét ezekhez hasonlítja **Eörsi**), valamint Rákosi, Kádár, Grósz és más elvtársak ügynökei feletti erkölcsi ítéletüket átengedhetjük-e valaha a megbízható veszprémi véneknék? Azt hiszem, nem, azért sem, mert dr. Eigner bíróban a kelet-közép-európai törvényiszolga ideáltípusát tisztelhetjük.

Eignernek nincs dilemmája

Eigner doktort ugyanis – és ez valóban csodálatos – a váltalt szerepéből fakadó erkölcsi dilemmák egyáltalán nem érintették meg. Alkalmazását szerezte példás családi életével, fokozott kötelességérzetével, a mindenkorai törvény odaadó tiszteletével érdemelte ki, továbbá – ez különösen szép – személyes érdemként hivatkozik arra, hogy a pápi szeminariumot korán a csákvári DISZ-titkárságra cserélte, nehogy DISZ-titkár nélkül maradjon a falu, az egyetemen meg kis Marxnak nevezték és majdnem be is állt a marxista tanszékre, de ettől a lépéstől szerencsére a hite megmentette.

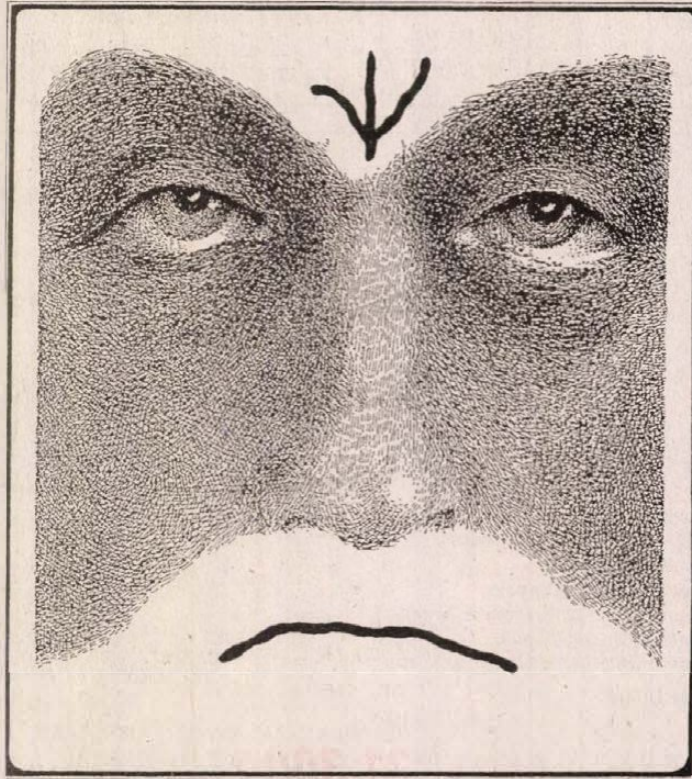
Ismérem ezt a szakmát és talán az életet is annyira, hogy csak Eigner doktor balszerencséjére gondoljak, személyes becsületét ne vonjam kétségbe.

Hanem a szerep! Hans Castorpot, Mannt, József Attilát ajánlom tehát Eigner doktor helyére.

A legtöbb pedig, amit az államtól elvárhatunk, annyi,

hogy ne oktasson ki a jóról, de ne is álljon az erény útjába.

4. A jogok helyes elosztása. Vékony jégen járunk. A történelem, a nemzeti közelmúlt nem szövetségünk. A jogokat pedig nem tudjuk kimérni sem kilóban, sem pedig légtöbbségben. A cigányok és az ügynökök jogai nem versenyeznek egymással. Lehetséges ugyan, hogy a spicliket kevesebb jog illeti meg, mint amennyit az államreazon most nyújt a számukra, ám, ha ez igaz is, és elveszünk ezekből a jogokból, ettől cigánynak lenni nem lesz kevésbé rossz. Hiába állítjuk te-

TETTAMANTI BELA RAJZA

hát sorba a spicliket mondjuk a Sztálin-szobor hült helyén, ahol minden magyar polgárnak alanyi joga lesz majd leköpni őket, mint az áruló Görgy házat anno, ettől ne várjunk üdvös változást cigányvonalon. Hivatkozhatunk Elektrára, mondhatjuk hajlíthatatlannak magunkat, de a cigányokat jobb ebből kihagyni.

De azt sem mondhatjuk, hogy nincs összefüggés az egymással nem versengő emberi jogok között, csak ez a kapcsolat éppen ellentétes. Ha a büntetőeljárás során a rablógyilkost megillető összes jogot alapos gondossággal nem tartjuk tiszteltben, ezzel az emberi minőségünkben fakadó összes jogot veszélyeztetjük. A gondolat és a szó szabadsága vagy a cigányok emberi jogai összefüggésben állnak tehát a jogok összességével. Ha csak néhány téglát emelünk ki az építményből, bús düledékké változtathatjuk hamar az egészet.

5. Következő kérdésünk: vajon kik a spiclik? Ha az ideológia által elbolondított önsorsrontó fantaszátákat figyelmen kívül hagyjuk, a spicli három típusa különböztethető meg.

Van, aki elhatározta, hogy gazember lesz, számára az emberárusítás feltehetően különleges kielégülést nyújt.

Van továbbá, akinek nem jelent közvetlen beteljesülést, gyönyört az árusítás, de karriert, pénzt, sikert remél tőle, vagy talán csak tartozni akar valahova a szegény ördög.

Az ügynökök fennmaradó részét az állam erre kiképzett szolgálai kényszerítették a bűnre. Ha az az ismeret, melyet az emberi lélekről megszerezhetünk, nem egészen téves, ők vannak legtöbben. Bűnük tehát abban áll, hogy nem álltak ellen a gonosznak, de ennek a bűnnek a súlya már attól függ, milyen fenyegetés érte őket.

Meg kell gondolnunk azt is, miben áll a jogállami és pártállami besüggés különbsége. Ha jól látom a dolgot, a különbséget inkább fent találjuk meg, semmint lent. Amint érezzük is, és ha nem máshonnan, Illyés és a nem máshonnan, Illyés verséből tudjuk is, a zsarnoki rendszert áthatja az árusítás, de tudtommal még egyetlen állam sem hagyott fel teljesen a társadalom titkos megfigyelésével. A különbség lényege az, hogy a polgárok jogellenes

megfigyelésével a jogállami titkosszolgálat és vezető hivatalnokai súlyos (személyes) kockázatot vállalnak, mindegyikük rajtaveszthet. A demokratikus nyilvánosság által feltárt titkosszolgálati botránokról, meg a szépirodalom tudósait pontosan (Merle inkább a felszínt, Böll a hatalom lényegét mutatja). De egyformán nem tehetnek lehetnek az eszközök mindkét esetben. Nagyon erős érvet fogalmaz meg – a legrokonszenvesebb „ügynökvédő”, Nádas Péter azzal az igénnyel, hogy – ha megnyitják az archívumok – Katharina Blum is

kat jelöl ki, mely határok között a törvényhozó, akár erkölcsi, emberiségi, célszerűségi vagy a társadalom lelki egészségét is tekintetbe vevő alternatívák közül választhat, de soha nem egészen szabadon.

Az ügynökvadászat felvet egy olyan erkölcsi kérdést is, melyről eddig egyáltalán nem esett szó. Az egész ország évtizedeken keresztül – néhány ezer kivételtől eltekintve – Kádár tenyeréből evett. Van hát büntudat, melytől jó lenne megszabadulni. Mi köti össze Hrabalt és Csurka Istvánt, azonkívül, hogy – a tiszták megvetését magukra vonva – mindketten „átvilágították” magukat, és ha nem is egyazon őszinteséggel, de gyóntak? Az ügynökök alkalmasságuk lehetnek arra, hogy ők legyenek a demokratikus Közép-Európa zsidajai. Elég kevesen vannak ahhoz, hogy megkülönböztessük magunkat tőlük, nehéz felismerni őket, sokan ott ülnek körülük az elitben. Jó-e, ha általuk nyerhet feloldozást a rossz lelkiismeretű társadalom?

Törekedni kell mindenesetre a joggal szembeni igény pontosabb megfogalmazására. A morális dilemmát egyébként számomra legpontosabban Ludassy Mária fogalmazta meg még 1991-ben: „Képviselőink és (mondjuk) a morálfilozófia professzorai között lehetőleg ne legyenek rendőrspiclik (képzeld el, amint ez utóbbi a kanti kategorikus imperatívusz tanítja) »Cselekedj úgy, hogy cselekedeted maximája általános erkölcsi törvény lehessen.«”

De még ez a szerény és megfontolt igény, mely számomra rokonszenves, sem érvényesülhet. Egy átvilágítási törvénynek két egymástól független célja lehet: az ügynöklisták nyilvánosságra hozatala, mely a társadalmi változás visszafordíthatatlanságát célozza, ám ez az Alkotmánybíróság döntése alapján 1995-ben Magyarországon alkotmányos szabályozási alap már nem lehet, a másik pedig, amit az információszabadság alkotmányos elméletében a jogállam „átlátszóságának” neveznek.

Elválnak az erkölcs és a jog világa

A politikai közélet résztvevőinek magánélete, amennyiben az közszereplésükhöz kapcsolódik, közügy lesz mindig. Ezért fogadhatta el alkotmányosnak az Alkotmánybíróság a képviselőt – noha az előző parlament átvilágításához kétséggel sokkal nyomósabb közérdek fűződött – és az állam prominenseinek átvilágítását. A szabályozás legkényesebb része az, hogy az átvilágítás – majd eredményének feltételes nyilvánosságra hozatala – túlterjedhet-e, és ha igen, mennyiben az állam szféráján. Az Alkotmánybíróság ezt úgy próbálta megoldani, hogy a politikai közvélemény feladatszerűen alakított átvilágíthatóságánál jelölje ki a határvonalat. Az erkölcs és a jog világa itt is elég élesen elválnak majd egymástól. A morálfilozófia professzorát és a maffiával barátkozó sajtócézárt (ellentétben az általa alkalmazott újságíróval) biztosan nem lehet átvilágítani, míg a gyóntatást végző és a bűnök alól feloldozást adó papok, a parlament belátása szerint, de valószínűleg szintén kívül esnek majd az ellenőrzötték körén.

6. **Eörsi István** igazát egy tekintetben elismerem. Önrendelkezési jogából következik, hogy joga van megtudni, mit jelentettek róla. Am neki és magának a szabályozásnak is tisztelnie kell más besüggöttak önrendelkezési jogát. A róla jelentéseket írogató spicli feltehetően másokról is jelentett, akinek negatív információs önrendelkezési joga sem vitatható el.

Mert lehetséges az is, hogy mások – bölcsbben vagy kevésbé bölcsen – nem kíváncsiak az aktájukra.

Majtényi László
jogász

Kihátráltak a hatalomból

A demokratikus átalakulás Magyarországon a legalitás útján történt, a pártállam kihátrált a hatalomból, nem volt forradalom. Sok előnye mellett ez számos kötelezettséggel is jár. A jogrendszer folyamatossága például nem kérdőjelezhető meg, nincs az a liberális vagy bármilyen miniszter, aki azt mondhatná, hogy a hatályos jog őt hidegen hagyja. E tény természetesen kihat arra, hogy melyik spiclit leplezhetjük le. Az alkotmányosság egyébként ebben a tekintetben is határo-